

Vzgoja od tod do večnosti

IVAN KOSOVEL

Razmerje med vzgojo in izobraževanjem bom obravnaval z vidika dokazovanja in doživljanja povezanega z avtorizacijo cerkvene hierarhije. Osnovno temo in idejo si bom sposodil iz knjige Elaine Pagels: *Gnostični evangelijski*, srbski prevod, Beograd, 1981.

Avtorica izhaja iz teze o političnem bistvu religioznih institucij, dogme pa se ji konsekventno kažejo kot politični miti, ustvarjeni za utrjevanje oblasti. Teze kljub očitni enostranosti niso navržene tja v en dan, temveč temeljijo na temeljitem študiju originalnih "gnostičnih evangelijskih", se pravi gnostičnih spisov, ki so jih slučajno odkrili leta 1945 blizu Nag Hamadija v Egiptu. Z veliko zamudo so nato izšli leta 1977 tudi v angleškem prevodu. Teksti so pomembni med drugim tudi zato, ker pokažejo nastajanje katoliške cerkve še z druge strani, namreč s strani gnostičnih struj, ki jih je ta razvoj karseda uspešno zatrl.

Tu bom izpostavil in postavil v nov kontekst dva vidika, ki sta izredno pomembna tudi za avtorico omenjene knjige: socialno funkcijo religioznega dokaza in religioznega doživljanja.

I. DOKAZ

Funkcija dokaza je nedvomno v tem, da nam s prepričljivo argumentacijo zagotovi stabilen temelj za kakršnokoli nadaljnje razmišljanje in delovanje. V sporu gnostiki - pravoverni (katoliki) se je v tem pogledu razvil specifičen problem, ki običajno v življenju ni navzoč v tako strajnih variantah, je pa in na tem gradim tole razmišljanje, osrednjega pomena za razumevanje razmerja vzgoje in izobraževanja.

Gre za odločitev, ali bomo kot dokaz vzeli fizično ali miselno, za daljno predhodnico spora empirizem - racionalizem, spora, ki je prav tako nastal z nekimi, čeravno neprimerno manjšimi družbenimi implikacijami, namreč s prihodom buržoazije na oblast.

V primeru spora gnostiki - katoliki je šlo, gledano spoznavno-teoretsko, za odločitev, da so lahko pravi nasledniki in tolmači krščanstva le tisti, ki se jim je Kristus po vstajenju prikazal v svoji človeški, fizični podobi in so ga kot takega videli tudi sami s svojimi človeškimi, fizičnimi očmi, ali pa, da so lahko pravi nasledniki in tolmači izvirne resnice le tisti, ki jim uspeva znova in znova ugledati Kristusa v "duhu".

Spor se je silno zaostрил v drugem stoletju, ko je postal del krščanstva že institucionalno hierarhično organiziran. Večina cerkva, med njimi se je najvišje povzpela

rimska, je kot herezijo zavrgla vsa drugačna religiozna stališča od tistih, ki jih je zastopala sama, sebe pa smatrala za edinega čuvarja "prave vere".

V obeh vrstah dokazovanja, tako v katoliškem, kjer je šlo za gledanje s fizičnimi očmi, kot v gnostičnem, kjer je šlo za gledanje z "duhovnimi očmi", je bila prisotna zahteva po izvorni neposrednosti, le da je bila ta neposrednost dana v prvem primeru le enajstim apostolom (tudi drugim, ki pa kasneje niso bili omembe vredni), v drugem pa jo je bilo mogoče vedno znova odkriti v duhu. Socialne implikacije, posledice in hkrati vzroki takih razlik so očitne: s polaganjem rok itd. je prehajala pravica na posest neposredne evidence od apostolov do papežev, skozi celotno hierarhijo. Kar zdaj avtorizira nastajajočo cerkev, je fizičen prenos fizično ugledane resnice, ki je garant vsakršnega krščanskega upanja. Občestvo, ki ni imelo te sreče, da bi Kristusa pred vnebovzetjem še enkrat videlo in se ga dotaknilo, od tedaj je in bo vezano na avtoriteto s fizičnim nasledstvom avtorizirane hierarhije. Izkustvo bo posredovano z absolutno avtoriteto kanonsko odobrenega Sv. pisma, vere, cerkvenega obreda in duhovništva.

Nasproti katoliški pa je povezana gnostična varianta spoznanja s skoraj neobvezujočo cerkveno institucijo, ki povrh vsega paviloma nima skoraj nikakršne stabilne hierarhije. Institucija obstaja skoraj izključno zaradi iniciacije, v posameznikovo doživljanje "resnice" pa se praviloma ne vtika: bog se pač različnim ljudem lahko kaže različno.

Ezoterični nauki niso namenjeni množici, so elitni. Fizično neposrednost izkustva (katolicizma) raztapljajo v simboliko, recimo krst z vodo v duhovni krst, vidno cerkev v nevidno (neinstitucionalno) itd., ter poudarjajo kvaliteto vernikov nad njihovo kvantiteto.

Da bi bila dosežena primerna priprava na kontemplacijo, zahtevajo gnostične cerkve bolj ali manj strogo askezo, medtem ko dajejo katoliške cerkve velik poudarek prav posvetitvi profanih dogodkov. Iz naštetih razlik je mogoče zelo jasno razbrati, kako deluje stališče vzgoje proti izobraževanju, vzgojenosti proti znanju. Enkrateno, časovno in prostorsko fiksiran dogodek se predela v paradigmo obnašanja, vedenje o tem dogodku pa se prenese in kanonizira znotraj hierarhije. Masovna religija resnice ne išče, ker je od nje enkrat in za vselej že prišla. Njena glavna naloga je zato ritualizacija celotnega tosvetnega življenja. Kot je do resnice prišla s posebnim vedenjem (fizičnim, pravzaprav magijskim prenosom), tako se tudi člani cerkve prepoznavajo v posebnem vedenju. To ni ušlo E. Pagelsovi: "... pravoverni izročilo implicitno potrjuje fizično izkustvo kot bistveno dejstvo človeškega življenja. Kar človek počne fizično - je, pije, živi svoje seksualno življenje ali se ga odreka, rešuje svoje življenje ali pa se temu odreka - vse to so bistveni elementi v človekovem religioznem razvoju" (prav tam, str. 138). Svobodno iskanje (gnostiki) je antiavtoritativno, nevarno pa je tudi ne-miselno izhodišče (katoliki), saj lahko iz njega sledi karkoli. Prav tu se zato razbohoti čista vzgoja, vzgoja brez refleksije. Tako se analogno šolskemu predmetniku, ki izgublja predmete in znanja (ta že sama na sebi opravljajo vzgojno funkcijo), realizira politika hierarhične moči v masovni ritualizaciji.

Pri ritualizaciji pa gre, kot znano, za zamenjavo sredstev s cilji, z njo postaja izvajanje predpisanih vzorcev obnašanja pomembno kot cilj ali celo njegov popoln nadomestek. Kakor je bilo zemeljsko življenje pri doseganju cilja ("spoznanja resnice") za gnostika motče in je moral svoje življenjske funkcije nujno zminimalizirati, tako je bilo potrebno katoliku, ki ni bil več cel dan zaposlen z iskanjem resnice, življenje disciplinirati.

Jasno je, da je bila disciplina v resnici gnostiku potrebna prav tako, kot je bila katoliku potrebna "resnica", saj dejansko znanja ni brez neke jasno opredeljene vzgoje; pokazati hočem le na trend zamenjave sredstev s cilji, na neinventiven značaj družb, v katerih postaja kakršnokoli znanje in "znanje" (recimo "vzgojni" predmeti v šoli) samo nujno, a ne bistveno sredstvo vzgoje. Nujno zlo torej. Znanje v tem primeru ni družben cilj, ampak le sredstvo manipulacije.

II. DOŽIVLJANJE

Z vidika tako imenovanega doživljanja je seveda v prvi vrsti jasno, da gre v primeru gnostikov za "samotne strelece", za tipično asocialnost, medtem ko se počuti katolik kot član ene same velike družine in je torej v tem pogledu povsem socializirna. To metaforično in metonimično razmerje oziroma moška in ženska varianta uživanja, kot bi dejal Freud, pa zahteva tudi različen način preverjanja. Dokaz neposrednega izkustva boga je za gnostike pisanje pesmi, opisovanje vizij, mitov in himen (prav tam, str. 180). Te vizije so seveda kaj različne, vendar je ravno v tem potrdilo njihove izvirnosti. Nasproti takemu pristopu so za katolika dokaz o resničnem doživetju boga ponavljanje identičnih stavkov v smislu očenaša. Za katolika šteje tisti, ki neprestano ponavlja predpisane stavke, pa čeprav so v latinščini, ki je ne razume. Naslednja razlika je v mestu srečanja z bogom. Gnostik odkriva boga v sebi, njegova duša je privilegirano mesto razodevanja, medtem ko ga katolik odkriva v občestvu, v svojem "bližnjem". Stvar ni brez neke komičnosti, saj je pogoj gnostičnemu doživetju osebno očiščenje, pri katoliku pa je ta "bližnji" pravzaprav kdorkoli. In ta resnica se tudi zgodovinsko potrjuje.

Nadaljnja razlika nastaja z mejo: nevidni - vidni bog.

"Kot pravoverni so tudi gnostiki iskali 'eno samo resnico'. A gnostiki so težili k temu, da vse doktrine, spekulacije in mite - svoje in druge - smatrajo samo za pristope k resnici. Nasproti temu pa so pravoverni poistovetili lastno doktrino s samo resnico - edino legitimno obliko krščanske vere." V zvezi s tem Irenej pripominja, da je "edini gotov in točen postopek, verovati v tisto, kar uči cerkev, ki uvideva meje človeškega razumevanja" (prav tam, str. 151). Razlika vidne in "nevidne" cerkve, nevidnega in naslikanega boga, bi zahtevala izčrpnjšo interpretacijo ikonoklastičnih bojev, kajti ravno v njih se kaže premeščanje funkcije vzgoje s procesa na rezultat, s kontrole iniciacije na kontrolo posledičnega vedenja, z metode iskanja na najden in skrepenel rezultat, navzoč v sliki.

Omejil se bom samo na najnujnejše. V tem karakterističnem preobračanju postaja vzgoja enkrat sredstvo (gnostiki), drugič cilj (pravoverni, katoliki). Bolj sofisticirana izpeljava na strani podobarjev pa je naslednja: Ikone, ki služijo omejenemu ljudstvu za berglje v svetu transcendence ali celo za njegov popoln nadomestek, nosijo v sebi odmev izvirnega krščanskega skandalona. Bog je namreč za "pravovernega", se pravi katoliškega kristjana, hkrati tudi Jezus (tesarjev sin). Jezus je Kristurs. Profano in sveto, vidno in nevidno, imanentno in transcendentno se znajde v eni osebi, ki je hkrati zgodovinsko določena in nadčasovna. Prav iz zaostrovanja tega konflikta, različno definiranih, nato pa izenačenih entitet, črpa varianta tistega krščanskega doživljanja, ki kulminira v Tertulianu pripisanem izreku: "Verujem, ker je absurdno!"

Naj se zdaj še enkrat vrnem na temeljni razcep, ki se je nekoč že pokazal kot razcep med gnostiki in katolik, med izobraževanjem in vzgojo oziroma med dvema funkcijama vzgoje. V ta razcep je treba umestiti še problem zla, te ključne in za vse "dobre" religije simptomatične kategorije.

Če trdijo gnostiki, da vodi človeka v nesrečo neznanje, ne pa greh (upiranje božji volji), kot trdijo katoliki (prav tam, str. 160), je vsekakor logično, da bo tudi zlo razumljeno drugače. Pravoverni kristjani so bili zainteresirani - mnogo bolj kot gnostiki - za medčloveške odnose. Če so gnostiki trdili, da je prvobitno človekovo izkustvo zla vsebovalo notranjo emocionalno trpljenje, se pravoverni s tem niso strinjali ... Zlo (kakia) so razlagali predvsem kot nasilje proti drugim in dali na ta način besedi moralno konotacijo (prav tam, str. 180).

Tako je bilo po tej plati vse pripravljeno, da se zlo kot družbena, medosebna kategorija v nekem kasnejšem obdobju substantivira, zgosti iz relacije v predmet, v osebo, v čarovnico, mačko, karkoli. Zlo in dobro lahko (in v tem je aluzija na šolstvo) v koncentrirani obliki nato zapremo v ječo ali steklenico, ga doziramo, sežigamo (čarovnice) ali pa polivamo po ljudeh itd. (blagoslovljena voda).

CITIRANA LITERATURA:

1. Pagels, Elaine, Gnostička jevandjelja, Beograd, 1981.